

**БРОШУРА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ІМПЕРСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ НА ТЕРИТОРІЇ КИЇВСЬКОЇ,
ПОДІЛЬСЬКОЇ ТА ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЙ У 1914–1917 РР.**

У статті проаналізовано брошури, які друкувалися російською імперською владою і проурядовими організаціями у 1914–1917 рр. та були розповсюдженні серед населення Київської, Подільської і Волинської губерній з метою широкої пропаганди провоєнних, проросійських та антинімецьких ідей. Особливо розглянуто видання, котрі мали антиукраїнську позицію. Визначено головні змістові конструкції та тематичні напрямки брошур. Розкрито способи подачі інформації у друкованих виданнях. З'ясовано основні інформаційно-психологічні прийоми впливу на формування суспільної думки як цивільного населення, так і військових.

Ключові слова: брошура, пропаганда, засоби масової інформації, Російська імперія, Перша світова війна.

Перша світова війна на глобальному рівні продемонструвала, що важливу роль у військово-політичних конфліктах відіграє не тільки зброя та чисельність армії, але й інформаційно-психологічний чинник. Російська імперія, як одна із воюючих сторін, з метою реалізації власних геополітичних інтересів намагалася якомога ефективніше використати засоби масової інформації (далі – ЗМІ). Значного поширення на той час набули брошури, які активно застосовувалися для широкої пропаганди та маніпуляції масовою суспільною свідомістю. У сучасних умовах інформаційної війни та боротьби України за збереження своєї незалежності, проблема використання друкованих видань як засобів агітації та пропаганди значно актуалізувалася і потребує детального вивчення.

Зауважимо, що лише в останнє десятиліття науковці приступили до вивчення питання інформаційних процесів на території українських земель у роки Першої світової війни. У зв'язку із цим зазначений напрямок дослідження не знайшов всебічного і комплексного відображення в українській та зарубіжній історіографії. На сьогодні існують лише окремі напрацювання у вигляді статей неширокого кола дослідників, а саме: О. Кириєнка [1; 2], О. Куцької [3] та Л. Питльованої [4]. Корисними для нашого дослідження стали роботи дослідника В. Любченка, в яких розкрито окремі аспекти пропагандистської діяльності москвофілів серед населення та військових Південно-Західного фронту в роки війни [5; 6]. Слід відзначити, що проблема використання брошури як важливого засобу пропаганди на українських теренах у 1914–1917 рр. ще не ставала предметом спеціальної студії. Цей аспект посилює актуальність та визначає новизну нашого наукового доробку.

Під час Першої світової війни брошури виконували роль одного із головних джерел інформування населення. На відміну від преси вони мали неперіодичний характер, вузьке спрямування і зазвичай присвячувалися конкретно-визначеній тематиці. У 1914–1917 рр. через війну та зростання потреби суспільства в отриманні інформації про навколишні події кількість брошур значно зросла. Головним ініціаторами їх друкування виступали органи влади, військові структури або організації та товариства, які були проурядової орієнтації.

Важливим завданням тогочасних ЗМІ було пояснити основні причини війни, її значення, обґрунтувати роль Росії у ній, знайти винуватця конфлікту тощо. Автори видань наголошували на важливості світового протистояння для слов'янських народів та православ'я і, що головними ворогами людства є германці, які, порушуючи міжнародно-правові норми, вирішили захопити весь світ. Саме в такому напрямі була написана у 1916 р. брошура київського професора Г. Афанасьєва «Причини теперішньої війни» [7]. Зауважимо, що зазначене видання формувалося на основі публічних лекцій, прочитаних восени 1914 р. та в зимку 1915 р.

У брошурі розкрито головні події з історії міжнародних відносин та військових конфліктів, які відбулися у Європі з початку франко-прусської війни 1870 р. Саме цю дату автор визначив як вихідну точку головних суперечностей між державами, котрі склалися на європейському континенті напередодні 1914 р. Підтримуючи інформаційний курс російської імперської влади Г. Афанасьєв головну провину за початок світового конфлікту поклав на німців, які протягом останніх років активно нарощували військову могутність. Незважаючи на це, у брошурі відзначалося, що становище Німеччини є невивідним, оскільки вона змушена воювати на два фронти, і цей фактор робить її позиції нестійкими [7, с. 79–83].

Не оминув автор тези про значне патріотичне піднесення, якого зазнала Росія під час війни. У тексті зазначалося: «давно вже піднесення російського народу не доходило до такої високої межі, як ось тепер, і це піднесення охоплює всі верстви населення Росії без відмінностей народів, які її складають. Всі відчули, що справа йде про захист свого права і свого національного буття» [7, с. 83–84].

Для формування у читачів антипатії до Німеччини у брошурі було використано прийом «демонізації» ворога. Німецька армія представлялась у вигляді варварів: «...німці здичавіли... вони дійшли до того, що навіть дикуни не роблять: до ображення осіб, які належать до посольства. Змушені визнати, що висока матеріальна культура може уживатися з низькою духовною культурою...» [7, с. 92]. Щоб підкреслити ворожість німців, автор брошури також використав метод порівнянь. Він відзначав, що на відміну від німецького народу, російський завжди був дружелюбним, а твердження про здійснення в Росії політики обрусіння є не що іншим, як брехнею ворогів [7, с. 92]. Така компаративістика була спрямована на піднесення серед народних мас ентузіазму та демонстрування дій російської влади як вірних, справедливих та необхідних для «порятунку світу» від німецького загарбання.

Одним із важливих тематичних напрямків тогочасних ЗМІ було демонстрування офіційної позиції вищих імперських органів влади до війни. Яскравим прикладом в цьому контексті є брошура «Війна і Державна дума». 30 травня 1915 р. начальник воєнно-експлуатаційного відділу управління начальника військових повідомлень армій Південно-Західного фронту видав припис, в якому повідомлялося про передачу 52 екземплярів брошури для її обов'язкового розповсюдження серед нижчих чинів [8, арк. 562].

Брошура «Війна і Державна дума» була написана навесні 1915 р. після того як 27 січня відбулося засідання Державної думи, причиною скликання якої стало відновлення активних бойових дій на фронті. Надрукована брошура на 4 листках, зображень та інших наочних матеріалів вона не містила [8, арк. 562–563 зв.]. Основний акцент у ній зроблено на промові голови Думи Родзянка Михайла Володимировича, яка була проголошена під час відкриття засідання і нібито відображала настрої усіх членів законодавчого органу.

Державна дума виступала своєрідним легітимним представницьким законодавчим органом, до якого народи імперії могли направляти своїх делегатів. Звичайно, що в реальності її дії та рішення носили декларативний характер і напряду залежали від імператора. Проте, оскільки саме в Державній думі були делеговані представники різних національностей то відображення її ставлення до війни набувало ідейного та символічного характеру і несло за собою потрібне інформаційно-психологічне навантаження. Звідси і стає зрозумілим, чому було обрано продемонструвати позицію саме цього державного органу, а не іншого.

Текст брошури розпочинається із акцентуації уваги на важливості скликання імператором Миколою II 26 липня 1914 р. Державної думи, як «природнього єднання російського царя з вірним йому народом». Далі по тексту відображено основні тези промови голови Думи у позитивному та патріотичному характері. Як і в більшості тогочасних ЗМІ, у зазначеній брошурі стверджувалося, що «Росія не хотіла війни, що російський народ чужий до завойовницьких стремлень, але самою долею було прописано втягнути нас у воєнні дії» [8, арк. 563]. Зрозуміло, що такий контекст речень мав на меті виправдати участь Російської імперії у війні та приховати справжні її геополітичні цілі, а саме розширення своїх територіальних меж за рахунок приєднання Галичини та зміцнення сфери впливу на Балканах.

Цінним для нас виступає другий абзац тексту, в якому чітко простежується використання інформаційно-психологічних прийомів, зокрема, таких як перекручування термінів та спотворення історичної дійсності. Тут Російська імперія прирівнюється до Русі, а солдати до богатирів: «Спокійно і без запалу ми можемо сказати нападникам: руки геть! Не смійте торкатися нашої Святої Русі. Народ наш миролюбний і добрий, але страшний і могутній, коли змушений за себе постояти. Дивіться, можемо ми сказати: ви думали, що нас роз'єднують розбрат і ворожнеча, а між іншим всі народності, які населяють неосяжну Русь, злилися в одну братську сім'ю... І не схилить голови в зневірі руський богатир, які би випробування не прийшлося йому пережити, все витримають його сильні плечі, і, відкинувши ворога, знову засяє миром, щастям і достатком єдина нероздільна батьківщина...» [8, арк. 563]. Подібні твердження мали донести до солдат ідею про нібито тисячолітню нерозривність усіх народів імперії, про їх братню спорідненість і єдність. Крім того, використання та перенесення давньоруської термінології на існуючий тоді стан речей, забезпечувало можливість висунути територіальні та культурно-цивілізаційні претензії щодо Східної Галичини, як споконвічних земель «Святої Русі», які слід повернути у лоно Росії.

Потрібно зазначити, що усю брошуру пронизує головне гасло російського імперського самодержавства – «за віру, царя і вітчизну». Зокрема, у тексті йдеться: «Чуйним серцем своїм передбачив російський цар народні почуття і він почув тут відгук єдиної дружної сім'ї, яка, забувши перед прийдешнім великим випробуванням всі розбіжності, грізно стала сталевую щетиною, багнетом перед зухвалим ворогом за віру, царя і вітчизну» [8, арк. 563 зв.]. При цьому останні слова у брошурі виділені крупним шрифтом, щоб акцентувати на них увагу. Така тенденція для тогочасних друкованих матеріалів була нормою. Російська влада намагалася усіма можливими способами укріпити традиційну самодержавну концепцію С. Уварова «православна віра, самодержавство, народність» в суспільній думці, як головне кредо війни.

Ще одним тематичним напрямком брошури «Війна і Державна дума» було протиставлення двох сторін світового конфлікту: позитивної російської та негативної німецької. У тексті говорилося: «Нам судилося бути свідками й учасниками найбільшої світової боротьби, боротьби двох взаємо-виключаючи один одного начал: боротьби ідеї миру, свободи народів і права проти ідеї всепоглинаючого милітаризму, безправ'я і грубого насильства... Росія не хотіла цієї війни і ніколи не шукала для неї приводів» [8, 563 зв.]. Як бачимо, обґрунтовувалася не просто ідея військового протистояння держав, а концепція боротьби двох ціннісних світів – «добра» і «зла», перший із яких представляла Російська імперія, а другий – Німецька.

Центральне місце в брошурі відводилося імператору як вождю, що веде свій народ у правильному руслі. Особливо позитивно описується та пропагується в тексті його антиалкогольна політика: «...мудрим повелінням своїм наш вінценосний вождь вилікував злий недуг свого народу, направивши життя його на світлий шлях тверезості. ...вся руська земля з гарячим почуттям благоговіння і вдячності звертається до свого царя: «Прийми, великий государ, земний уклін народу свого». Тут всі члени Думи встали з своїх місць і хором заспівали: «Боже Царя бережи!»» [8, арк. 563 зв.]. Зрозуміло, що подібна згадка про заборону вживати спиртне була своєрідною пропагандою «добрих справ», які імператор зробив заради блага свого народу. Слід зауважити, що в період війни часто саме алкоголізм вважався однією з причин невдач на фронті. Тому імперською владою було прийнято ряд заходів по боротьбі із вживанням спиртного як серед цивільного населення, так і серед солдатів на фронті. У ЗМІ постійно велася пропаганда тверезості думки як запорука ведення успішної війни.

Одним із головних тверджень брошури була теза про те, що Росія воюватиме до переможного кінця: «...ми будемо битися до тих пір, поки вороги наші не підкоряться умовам та вимогам, які пропишуть їм їх переможці..., поки не завоюємо міцного миру, гідного принесених нашою вітчизною жертв. Від імені тих, що обрали нас ми заявляємо: так хоче вся Росія. І ви, наші хоробрі чудо-богатирі..., почуйте цей народний прорив. Вам важко, ви оточені випробуваннями, але ж ви – росіяни, і немає для вас перешкод. Ми знаємо ваш стійкий, непохитний дух, ми знаємо, що ніщо не зупинить вас і, що з молитовним кличем «з нами Бог, розумійте, народи, і покоряйтеся!» – ви приведете святу батьківщину до повної, вирішальної перемоги над зухвалим самовпевненим ворогом» [8, арк. 563 зв.]. Теза про боротьбу до абсолютної перемоги стала провідною в тогочасних російських ЗМІ. Владою широко пропагувалася ідея ведення війни до кінця незважаючи ні на жертви, ні на складні соціально-економічні та політичні умови в імперії.

У завершальній частині брошури в пропагандистській формі відзначалося, що за пів-року війни Росія не те що ослабла, а навпаки – значно зміцнилася і стала ще сильнішою ніж була: «За ці півроку чи ослабла Росія? Ні, – відповіла Державна Дума, – не тільки не ослабла, але стала сильнішою, твердіша духом, рішучіша у своєму намірі вести боротьбу до повної перемоги над ворогом. За ці півроку чи надломилася душа російського народу? Ні, – відповіла Державна Дума, – надломився ворог наш, а ми вийшли з випробувань більш загартованими і тепер з особливою наполегливістю будемо продовжувати війну» [8, арк. 563 зв.]. Подібні тези мали сформулювати у військових думку про те, що Російська імперія є набагато сильнішою ніж її вороги, війна – виправданою і, що перемога обов'язково буде на їхній стороні. Оскільки на фронт поступали лише ті матеріали, які пройшли попередню військову цензуру і відповідали офіційному ідеологічному курсу імперського уряду, то солдати отриману інформацію сприймали за чисту правду.

У 1915 р. випущено брошуру з «гучною» назвою «Перемога або рабство», автором якої був київський окружний інспектор Я. Коблов [9]. Тираж видання нараховував більше 2,5 тисяч примірників. На кожну губернію Південно-Західного краю передбачалася певна їхня кількість, зокрема, для Київської – 700, Подільської – 930 і Волинської – 1150 [10, арк. 12]. Зазначена брошура була орієнтована в основному на учнів та вчителів освітніх закладів Київського навчального округу. Проте за розпорядженням головнокомандувача арміями Південно-Західного фронту генерала М. Іванова її також розповсюджували серед солдатів, робітників військових відомств та поранених, які знаходилися у лазаретах [10, арк. 12 зв. – 13].

Одним із важливих завдань брошури «Перемога або рабство» було подати німецьку агресію крізь призму історичної обумовленості та закономірності. Для цього автор звернувся до подій минулого і ототожнював німців напряму з племенами германців, які вторглися у Римську імперію, спричинили її розпад, а після цього повернули свою експансію на «мирних землеробів-слов'ян»: «...німецький імператор Карл Великий почав наступ проти полабських слов'ян, а також проти словенців і хорватів... Біля цих володінь Карл заснував військову пограничну «Марку», з якої утворилася Австрія. ...пізніше (у XII ст.) серед полабських слов'ян виникло графство Бранденбург, з якого утворилася теперішня Пруссія. Так, у живе тіло слов'янства на заході і південному заході були вбиті залізні німецькі клини... потім лишилися своїх прав і незалежності чехи (в 1620 р.). Ще пізніше частина польських земель увійшла до складу Пруссії та Австрії

(Галичина)... Підкорених слов'ян позбавляли землі, перетворювали в рабів, намагалися викоринити у них все: слов'янську мову, культуру, традиції, звичаї... Вся зовнішня і внутрішня державна політика сучасних німецьких держав Німеччини та Австрії є ніщо іншим, як продовження тієї ж германізації слов'янства» [9, с. 5–9]. Такий спосіб вибіркової подачі інформації, підкреслював «одвічну постійність» німецької агресії та загрози для існування мирного життя у Європі.

Провідною темою брошури була пропаганда ідеї необхідності ведення війни до переможного кінця: «...для нас соромно і злочинно навіть ставити у теперішній час питання про примирення з Німеччиною і думати про будь-який інший шлях війни, крім переможного. Чого б це нам не коштувало, війна повинна бути доведена до сприятливого для нас кінця» [9, с. 20]. Для того щоб остаточно переконати читача у вірності дій влади, у брошурі акцентувалася увага на перспективах, які чекають Росію: «...якщо ми переможемо, ми здійснимо цією перемогою свої національні завдання, ми звільнимо від гніту германізму наших братів західних слов'ян, створимо велику Сербію..., отримаємо у своє розпорядження вихід до Чорного моря і Царгороду. Цією перемогою Росія досягне небаченої сили і могутності та забезпечить себе на багато років від всіх своїх вікових ворогів.... Ось чому ми повинні боротися з німцями до останніх сил, не жалюючи ні життя, ні гідності» [9, с. 20–22]. Прогностичні оцінки та словесні маніпуляції мали на меті переконати населення в тому, що війна до переможного кінця та самопожертва є єдиним способом досягнення та встановлення спокою і миру в країні, бо в іншому випадку російський народ чекатиме рабство.

Деяка частина тогочасних брошур розкривала питання становища військовополонених. Зокрема, Департамент народної освіти надіслав попечителю Київського навчального округу циркуляр 18 травня 1916 р., в якому вказувалося на необхідності придбання бібліотеками середніх та нижчих навчальних закладів брошури «У полоні в німців». Зазначене видання було надруковане Комітетом народних видань при Головному управлінні у справах друку і було орієнтоване для розповсюдження не тільки серед освітян, але й серед усього населення. У тому ж циркулярі зазначалося: «Міністерство визнало цю брошуру як таку, що заслуговує уваги під час наповнення безплатних народних читальні та бібліотек» [11, арк. 298]. Зрозуміло, що подібні друковані матеріали були орієнтовані на пропаганду серед населення тверджень про жорстоку та антиморальну поведінку німецької армії з російськими солдатами. Вони підкреслювали «звірський», «демонізований» образ Німеччини.

У 1916 р. в Петрограді було видрукувано брошуру героїко-патріотичного спрямування «Опис життя і подвигу героя-мученика, селянина Стефана Веремчука» [12]. 16 червня 1916 р. Департамент загальних справ видав циркуляр, відповідно до якого попечителю Київського навчального округу було надіслано 500 примірників означеного видання для розповсюдження серед військових та учнів [11, арк. 321]. Для реалізації поставленого завдання 19 липня 1916 р. попечитель округу надіслав по одній брошурі в усі навчальні заклади Південно-Західного краю [11, арк. 323].

«Опис життя і подвигу героя-мученика, селянина Стефана Веремчука» складався з двох частин – вступної та основної. У першій обґрунтовувалась теза про сильну любов російського народу до своєї батьківщини та царя, і що «русский человек» готовий піти на самопожертву заради загального блага: «Дещо подібне здійснив у наш час селянин Волинської губернії, Дубенського повіту, Княгининської волості, села Бабалоки Стефан Веремчук, який не задумуючись про небезпеку для власного життя врятував декількох російських воїнів, за що і був замучений на смерть озлобленими австрійцями, при цьому з останнім подихом із грудей помираючого мученика вирвалися наступні знаменні слова: «за царя муки приймаю», тобто «помираю мученицьки за Росію», оскільки в серці кожної російської людини цар і Росія зливаються воедино і представляють собою одне ціле і неділиме поняття» [12, с. 4–5]. Подібними твердженнями автор пропагував тезу про ідейну єдність російського народу, який готовий принести жертву заради перемоги.

Друга, основна частина брошури детально описувала біографію Стефана Веремчука. Вона складалася із 4-х розділів, кожен із яких описував певний етап життя головного героя. Зокрема, розповідалося родину Стефана, його дитинство, навчання грамотності, про роботу чоботарем, будівництво ним хати та одруження на бідній дівчині Іустинії [12, с. 10–17]. Відображення простого життя селянина з його буденними проблемами, робило головного героя брошури ближчим та зрозумілішим для звичайного читача.

Четвертий розділ брошури розкривав геройський вчинок Стефана Веремчука, який був здійснений наприкінці літа 1915 р. – в той час, коли австрійці перейшли в наступ на лінії Південно-Західного фронту і значна частина волинських земель опинилася під їхнім контролем. Оскільки село Бабалоки потрапило до зони військових дій, то місцеве населення змушене було переховуватися в підземельних укриттях. Стефан Веремчук, не бажаючи миритися з австрійською окупацією, вирішив допомогти російським солдатам. Він таємно добрався до

їхнього табору, повідомив про ворожі позиції та доставив декількох з них човном на інший берег річки. Проте уже незабаром австрійці відкрили посилений вогонь і рушили в наступ, російські військові змушені були відступати назад. Щоб врятувати останніх від загибелі, Стефан підготував човен і знову взявся переправляти їх на протилежний берег. Усі російські розвідники були врятовані, але сам Веремчук зазнав поранення. Коли Стефан намагався повернутися до своєї сім'ї, то австрійці його схопили та катували, поки він не помер [12, с. 21–30]. Далі у брошури зазначалося: «Так прийняв мученицьку смерть простий «русский человек», селянин Стефан Веремчук, який поклав душу свою за інших. Серце його горіло вогнем любові до царя і Росії, і він без страху пішов за них на смерть» [12, с. 21–30]. Подібними оповідями автори брошур утверджували у суспільній думці ідею про необхідність принесення жертви, як запоруки успіху та перемоги у війні. Крім того, героїчні сюжети та образи слугували ефективним механізмом підтримки позитивного сприйняття війни і важливим фактором для створення сприятливої мотиваційної бази та формування таких якостей як персональної відповідальності й почуття громадянського обов'язку.

Слід відзначити, що під час війни були випущені брошури, не тільки провального, патріотичного та антинімецького спрямування, але й антиукраїнського. Одними із перших, хто долучився до процесу друкування подібних інформаційно-пропагандистських видань, були емігранти-москвофіли із західноукраїнських земель, які на час військових дій перебралися до Російської імперії. 28 липня (10 серпня) 1914 р. С. А. Лабенський, М. О. Сохоцький, М. Ф. Глушкевич та Ю. І. Сьокало, які вже певний час перебували в Одесі, де знаходились у тісних зносинах з головою одеського відділення Галицько-руського благодійного товариства у Петербурзі (далі – ГРБТ) професором П. Є. Казанським, прибули за викликом до Києва. Тут, разом із головою київського відділення ГРБТ Ю. А. Яворським, 29 липня 1914 р. вони створили Карпато-руський визвольний комітет (далі – КРВК) [5, с. 129]. Організація діяла виключно в напрямку російського націоналізму і здійснювала відкриту шовіністичну політику щодо українства.

У перший місяць війни члени КРВК брали активну участь у підготовці інформаційно-пропагандистської брошури «Сучасна Галичина. Етнографічне і культурно-політичне становище її, у зв'язку з національно-суспільними настроями» [13], призначеної для користування офіцерами Південно-Західного фронту, на що вказував і відповідний гриф, під яким вона з'явилась на світ: «Дозволено. Для широкого ознайомлення офіцерів діючої армії». Ще один гриф повідомляв, що названа брошура була запискою, укладеною в липні 1914 р. при військово-цензурному відділенні управління генерал-квартирмейстера штабу головнокомандуючого арміями Південно-Західного фронту й надрукованою в похідній друкарні штабу фронту. Друком брошура вийшла в перші числа серпня накладом у 5 тисяч примірників й була надіслана в усі військові частини Південно-Західного фронту [6, с. 128–129].

«Сучасна Галичина...» містила декілька розділів, зміст яких мав конкретне пропагандистське спрямування. Зокрема, у першому – «Національності у Галичині та їх розподіл» говорилося про те, хто такі «русские», яке населення попадає під цю категорію і, що останні страждають від культурного й політичного засилля поляків та економічного засилля євреїв [13, с. 3–5]. «Українофіли» розглядалися як ідейні прихильники австро-угорської політики, які своєю діяльністю загрожували територіальній цілісності Російської імперії: «...за допомогою «українофільської» партії може бути відірвана від Росії Україна, для приєднання до Галичини» [13, с. 6]. Зрозуміло, що такий зміст брошури спотворював реальну картину подій та був спрямований на формування у солдатів Південно-Західного фронту антиукраїнських настроїв. Москвофіли намагалися репрезентувати національно-культурний («мазепинський») рух як зрадливість загальнодержавним інтересам імперії з яким слід посилено боротися.

Д. Дорошенко з цього приводу зазначав: «Ця книга видавалася на руки кожному російському офіцеру, який їхав на галицький фронт, і в ній давалися вказівки, як розрізняти «мазепинців» від «руських». Книжка представляла український рух як нікчемну, штучну інтелігентську інтригу, яку піддержувала Австрія в своїм інтересі і, яка розвіється одразу ж, як тільки позакривати українські часописи й взяти під нагляд українських діячів» [14, с. 5].

Слід відзначити, що брошура також містила інформаційно-пропагандистську відозву КРВК «Багатостраждальний руський народ галицької землі», в якій наголошувалося на визвольній місії Росії і закликалося місцеве населення не чинити опору та допомогти російській армії у справі «звільнення» Східної Галичини від австрійського гніту [13, с. 9–15].

Отже, основним завданням брошур було сформулювати патріотичну позицію у читача та переконати його у необхідності ведення військових дій до переможного кінця, поки Німеччина та її союзники не зазнають остаточної поразки. На основі проаналізованого матеріалу можна виокремити декілька основних тематичних напрямків брошур. Перший – представляли видання, які пояснювали передумови, причини війни та обґрунтовували участь Росії у ній, другий напрямок становили праці, що відображали офіційну позицію вищого керівництва та органів

.....
влади до війни, третій – передбачав пропаганду патріотизму та розповідав про героїзм російських солдатів і союзників, четвертий – включав роботи, котрі «демонізували» ворога. Окремий напрямок складали брошури шовіністичного, антиукраїнського спрямування.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛАТЕРАТУРА:

1. Кириєнко О. Ю. Діяльність органів військової цензури 1914–1917 рр.: історико-правові аспекти / О. Ю. Кириєнко // Український історичний збірник. – 2009. – Вип. 12. – С. 160–166.
2. Кириєнко О. Ю. Військова цензура тилових губерній Київського військового округу (1914–1917) / О. Ю. Кириєнко // Український історичний збірник. – 2010. – Вип. 13. – С. 182–192.
3. Куцька О. М. Воєнна пропаганда періоду Першої світової війни / О. М. Куцька // Перша світова війна у військово-історичному вимірі (до 100-річчя події): Збірка матеріалів Міжнародного наукового форуму (26–28 червня 2014 р., м. Львів). – Львів: АСВ, 2014. – С. 188–191.
4. Питльована Л. Інформаційно-психологічне забезпечення російської воєнної кампанії в Галичині під час Першої світової війни / Л. Питльована // Воєнна історія Галичини та Закарпаття: матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції (15 квітня 2010 р., м. Львів) / [Від. ред.: В. В. Карпов, В. І. Горелов, І. В. Мороз]. – К., 2010. – С. 153–158.
5. Любченко В. Б. Москвофільський фактор в політиці Російської імперії напередодні та на початку Першої світової війни / В. Б. Любченко Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – 2003. – Вип. 6. – С. 125–142.
6. Любченко В. Б. Москвофільський фактор і російська влада напередодні та під час війни / В. Б. Любченко // Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. У двох книгах. Книга 1. Історичні нариси / [Упоряд. О. П. Реєнт]. – К.: ТОВ «Видавництво «КЛІО»», 2014. – С. 122–138.
7. Афанасьєв Г. Е. Причины теперешней войны / Г.Е. Афанасьев. – Киев: Сотрудник, 1916. – 96 с.
8. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). – Ф. 278. – Оп. 1. – Спр. 237. – 1095 арк.
9. Коблов Я. Д. Победа или рабство: По поводу происходящей вооруженной борьбы между Россией и Германией / Я. Д. Коблов. – Киев: Типография т-ва И. Н. Кушнерев и К, 1915. – 23 с.
10. ЦДІАК України. – Ф. 707. – Оп. 258. – Спр. 6. – 108 арк.
11. ЦДІАК України. – Ф. 707. – Оп. 259. – Спр. 80а. – 543 арк.
12. Описание жизни и подвига героя-мученика крестьянина Стефана Веремчука. – Петроград: Военная типография императрицы Екатерины Великой, 1916. – 32 с.
13. Современная Галичина. Этнографическое и культурно-политическое состояние ее, в связи с национально-общественным настроениями. – К.: Походная типография Штаба Главнокомандующаго Армиями Юго-Западного фронта, 1914. – 32 с.
14. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. Том 1. Доба Центральної Ради / Д. Дорошенко. – Ужгород: «Свобода», 1932. – 437 с.

Kutsyk R. R. Brochure as an Important Means of Imperial Propaganda on the Territory of Kyiv, Podillya and Volyn Governorates in 1914–1917

The article gives a detailed analysis of the brochures, which were published by Russian Empire's authorities and pro-government organizations in 1914–1917, and which were spread among the population of Kyiv, Podillya and Volyn Governorates in order to widen the propaganda of pro-military, pro-Russian and anti-German ideas. The author examines the publications which had anti-Ukrainian position and identifies basic semantic structures and themes of the printed publications. The paper describes ways of presenting information in the brochures. It defines the main informational and psychological techniques of the impact on the formation of public opinion of both civilians and military.

Keywords: brochure, propaganda, mass media, Russian Empire, First World War.

Куцьк Р. Р. Брошюра как важное средство имперской пропаганды на территории Киевской, Подольской и Волынской губерний в 1914–1917 гг.

В статье проанализированы брошюры, которые печатались русской имперской властью и проправительственными организациями в 1914–1917 гг. и были распространены среди населения Киевской, Подольской и Волынской губерний с целью широкой пропаганды провоенных, пророссийских и антигерманских идей. Отдельно рассмотрены издания, которые имели антиукраинскую позицию. Определены главные смысловые конструкции и тематические направления брошюр. Раскрыты способы подачи информации в издаваемых изданиях. Выявлены основные информационно-психологические приемы влияния на формирование общественного мнения, как гражданского населения, так и военных.

.....
Ключевые слова: брошюра, пропаганда, средства массовой информации, Российская империя, Первая мировая война.

Статтю подано до редколегії 13.01.2017 р.

УДК 930.2:002

T.R. Karoyeva

ON TRANSDISCIPLINARY APPROACH TO THE STUDY OF BOOK CULTURE

The author argues that transdisciplinary approach to the study of book culture opens up new opportunities for scientists and enable them to effectively assimilate accumulated information which is especially important in view of wholistic vision of reality. Transdisciplinary approach by no means denies potentialities of disciplinary and interdisciplinary studies but, on the contrary, it logically enhances them enabling researchers to go beyond disciplinary borders and to address problems comprehensively.

Keywords: book culture, transdisciplinarity, post-nonclassical science, wholism

Since long ago book has been considered as a social product and cultural phenomenon that emerges, is being used and transferred within the process of cultural inheritance under conditions of ethnic, regional and local peculiarities of certain epoch as well as under external historical influence. Due to its intrinsic reliability book performs communication function through time i.e. passes information to next generations better than any other mean of communication.

Historical bibliognosts were likely those who first commenced to study book as a systemic object. They introduced a notion of «book history». E. Werdet is considered to be the first who gave the substantiation of that notion in his book «Histoire du livre en France depuis les temps les plus reculés jusqu'en 1789» (Paris, 1861 – 1864) [1, c.48]. According to Russian bibliographer P. N. Berkov [1, c.47-79], the first scientists followed that trend weren't able to define the subject of their researches clearly and quite often reduced it to artificial merge of history of book publishing and history of book trade while general social background in the context of which book was being developed was studied by representatives of other sciences. Knowledge about book was developing in each country pursuant to regional peculiarities of humanitarian knowledge development. Book history tended towards the history of literature In Great Britain, while in Germany it was regarded as a constituent of the history of culture and French scientists studied it within the context of social history. One of the reasons of such different approaches was narrowness of the object of research so such notions as «book-business», «book culture» and «printed culture» were introduced later on.

«Book culture» notion was firstly introduced in 1960-s in research works on Old Russian culture for description of cultural integration i.e. use and distribution of books [7]. «Book culture» and «book-printing craft» notions were being used as synonymous ones in 1970 - 80-s. Later on, «bookishness» and «book culture» notions have been amalgamated along with emphasizing attention on regeneration of culture i.e. intergenerational transfer of cultural items, values and norms [6, c.11]. Experts of other social and liberal arts that became gradually involved in researches on book culture strived to analyze it in philosophical, sociological, philological, historical and cultural as well as art-studying contexts. Eventually it became a common practice among bibliognosts to regard both printed matter domain (i.e. book publishing, typography, book trade and library science) and spiritual values of common culture as the constituents of book culture basis as the former represented its technical and tangible sides while the latter embodied cultural wealth depicted in and via books. Later on, scientists commenced detail studying of social aspect of book culture that encompassed process and results of readers' activity (i.e. reading). Then researches on book-mediated communication as a kind of social one became of special importance in the course of communication and information theories development.

Thus as a result of long-term studies performed by professionals of various disciplinary domains book culture appeared to be considered as one of the form of culture like musical, theatrical or artistic ones. At the same time large amount of accumulated non-synthesized or poorly synthesized scientific information could hardly be used to address wide range of issues that go beyond the limits of specific disciplinary domain. In such cases scientists traditionally resort to interdisciplinary studies but even with that approach the available data still remained hard to be assimilated in full as such studies are being performed only in one plane at the crossing of research fields. Transdisciplinary approach to researches may facilitate in solving that problem especially due to inherent transdisciplinarity of the book culture notion. With this approach several research fields could be encompassed so transdisciplinary studies ensure opportunity of addressing issues that originate from different scientific disciplines. The purpose of this article is to draw attention to promising nature of such approach in the context of post-modernist vision of the reality.